

ДО ОСОБЛИВОСТЕЙ ДИНАМІКИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА У ПОЛТАВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

У статті розглянуто динаміку розвитку сільськогосподарського виробництва у Полтавській області за 1990–2013 рр. у розрізі основних форм землекористування.

Ключові слова: господарства населення, сільськогосподарські підприємства.

I. Вступ

Динаміка сільськогосподарського виробництва в Україні як на загальнонаціональному, так і регіональних рівнях за роки незалежності – складний і неоднозначний процес. Вона, по суті, відображає особливості кожного конкретного, хоча й відносно незначного в часовому вимірі періоду в історії реформування агропромислового комплексу. Згідно з його основними вимогами корінних змін зазнала система виробничих відносин у зазначеному секторі економіки, що спричинило появу принципово нових форм господарювання на селі. Змінилися умови ведення господарств населення, кардинальних змін зазнав власне характер організації виробничих процесів у сільськогосподарських підприємствах нового типу. Це безпосередньо вплинуло на динаміку сільськогосподарського виробництва як загалом, так і значною мірою на кожен із зазначених форм землекористування. Отже, на зміну періоду корінної реорганізації системи виробничих відносин в аграрному секторі економіки України настав період їх подальшого становлення, налагодження механізму їх ефективного функціонування. У контексті зазначеного зауважимо, що успішне вирішення проблем постійного зростання обсягів сільськогосподарського виробництва в кінцевому підсумку в тій чи іншій області (районі) можливе лише за умов розв'язання їх на загальнонаціональному рівні й тільки на загальнодержавних позиціях, і також враховуючи, наскільки політика стимулювання виробництва в аграрному секторі економіки України адекватна, відповідає специфіці тієї чи іншої територіально-адміністративної одиниці, інтересам окремого сільськогосподарського товаровиробника. Крім цього зазначимо, що проблемами розвитку агропромислового комплексу в цих умовах приділено

належну увагу і в дослідженнях учених-аграрників, насамперед І. І. Лукінова, М. Й. Маліка, В. Д. Месель-Веселяка, П. Т. Саблука, В. В. Юрчишина та ін. Але загалом у працях зазначених економістів основну увагу сконцентровано на питаннях розвитку аграрного сектору економіки України стратегічного плану, досліджено його проблеми в загальнотеоретичному аспекті. І хоча це не применшує, більше того – сприяє цінності їх досліджень, на цьому тлі вважаємо за доцільне розглянути динаміку сільськогосподарського виробництва в суто прикладному плані – в Полтавській області, провести порівняльний аналіз темпів зростання виробництва в розрізі основних на сьогоднішні форми землекористування. Тому постановка питання у такій площині виправдана й зумовлює його актуальність.

II. Постановка завдання

Мета статті – розглянути динаміку сільськогосподарського виробництва у Полтавській області відповідно до таких найбільш узагальнювальних вихідних положень:

- динаміка сільськогосподарського виробництва з огляду на основні форми землекористування може виступати одним з показників ступеня зрілості ринкових відносин як в агропромисловому комплексі, так і в народному господарстві загалом;
- одним з показників досконалості державної політики зі стимулювання розвитку агропромислового комплексу може виступати динаміка сільськогосподарського виробництва в тому чи іншому регіоні (області, районі) як загалом, так і в розрізі основних на сьогоднішні форми господарювання на селі.

III. Результати

Динаміку темпів зростання (зниження) загальних обсягів сільськогосподарського виробництва у Полтавській області з 1990 по 2013 рр. включно подано в табл. 1. Аналіз наведених даних дає змогу зробити низку

важливих і наочних висновків. Визначальним, мабуть, є те, що в динаміці сільськогосподарського виробництва по області порівняно з 1990 р. доволі чітко прослідковуються дві тенденції. Перша – це падіння обсягів виробництва сільськогосподарської продукції у період з 1990 по 2000 рр. Зауважимо, що у 2000 р. загальні обсяги виробництва зазначеної галузі становили лише 43,5% від рівня, досягнутого в базовому 1990 р. (хоча в 1999 р. вони були ще меншими – на рівні 41,5%). Друга доволі чітко виражена тенденція полягає в тому, що за наступні роки в області спостерігалось зростання загальних обсягів сільськогосподарського виробництва. Щоправда, хоча у 2013 р. область вийшла на рівень 99,0% порівняно з 1990 р. існували

суттєві перепади в темпах зростання (зниження) загальних обсягів сільськогосподарського виробництва в Полтавській області в окремі роки саме в період 2000–2013 рр. – у діапазоні від 46,9% у 2003 р. відносно 1990 р., до 99,0% у 2013 р. У прямому контексті зазначеного окремої деталізації потребує й динаміка зростання (зниження) загальних обсягів сільськогосподарського виробництва загалом по області за всі наступні роки відносно базового 2000 р. І насамперед слід звернути увагу на те, що в 2013 р. порівняно з 2000 р. темпи зростання обсягів виробництва зазначеної галузі становили 227,6% (це найвищий показник за весь розглядуваний період).

Таблиця 1

Динаміка загальних обсягів сільськогосподарського виробництва у Полтавській області, %

Роки	До попереднього року	До:			
		1990 р.	1995 р.	2000 р.	2005 р.
1991	85,3	85,3	–	–	–
1992	85,4	72,9	–	–	–
1993	105,3	76,8	–	–	–
1994	88,5	67,9	–	–	–
1995	97,6	66,3	100,0	–	–
1996	88,0	58,4	88,0	–	–
1997	94,7	55,3	83,4	–	–
1998	89,0	49,3	74,3	–	–
1999	84,2	41,5	62,6	–	–
2000	104,8	43,5	65,6	100,0	–
2001	119,2	51,9	78,2	119,2	–
2002	106,0	54,9	82,8	126,3	–
2003	85,4	46,9	70,8	107,9	–
2004	129,5	60,8	91,7	139,8	–
2005	104,8	63,7	96,0	146,4	100,0
2006	103,7	66,0	99,5	151,8	103,7
2007	102,6	67,7	102,1	155,7	106,3
2008	112,4	76,1	114,7	174,9	119,5
2009	99,8	75,9	114,5	174,6	119,2
2010	89,5	68,0	102,5	156,3	106,7
2011	135,7	92,2	139,0	212,0	144,8
2012	89,8	82,8	124,8	190,4	130,0
2013	119,6	99,0	149,3	227,6	155,4

У межах вищезазначеного слід окремо виділити й таку особливість сільськогосподарського виробництва у Полтавській області, як наявність суттєвих перепадів у темпах зростання (зниження) його обсягів у кожен наступний за попередній роки. Особливо показовим є порівняння зазначених темпів у 2010 р. – 89,5% відносно 2005 р. і 135,7% у 2011 р. порівняно з попереднім. Утім, перелік аналогічних розбіжностей можна було б значно доповнити. Зокрема, якщо у 2003 р. темпи зниження загальних обсягів сільськогосподарського виробництва загалом по області становили 85,4% віднос-

но попереднього, то в 2004 р. вони становили 129,5% порівняно із зазначеним 2003 р. Такі перепади в кінцевому підсумку є визначальним фактором динаміки сільськогосподарського виробництва загалом по Полтавській області в кожен конкретний період.

Розгляд динаміки загальних обсягів сільськогосподарського виробництва в Полтавській області потребує деталізації в розрізі основних форм землекористування, зокрема господарств населення. Основні показники специфіки виробництва наведено в табл. 2. Їх аналіз дає змогу зробити ряд висновків, найважливішими й найзагальнішими з яких є:

Таблиця 2

Динаміка обсягів виробництва у господарствах населення на Полтавщині, %

Роки	До попереднього року	До:			
		1990 р.	1995 р.	2000 р.	2005 р.
1	2	3	4	5	6
1991	99,5	99,5	–	–	–
1992	99,7	99,2	–	–	–
1993	113,2	112,4	–	–	–

Продовження табл. 2

1	2	3	4	5	6
1994	93,1	104,6	–	–	–
1995	105,1	109,9	100,0	–	–
1996	96,3	105,8	96,3	–	–
1997	117,4	124,1	113,0	–	–
1998	79,8	99,1	90,2	–	–
1999	81,9	81,2	73,9	–	–
2000	114,7	93,1	84,7	100,0	–
2001	121,8	113,4	103,2	121,8	–
2002	101,0	114,5	104,2	123,1	–
2003	96,5	110,5	100,6	118,8	–
2004	115,4	127,5	116,1	137,0	–
2005	105,0	133,8	121,8	143,8	100,0
2006	102,5	137,2	124,8	147,4	102,5
2007	95,1	130,5	118,7	140,2	97,5
2008	94,5	123,3	112,2	132,5	92,1
2009	107,9	133,0	121,1	143,0	99,4
2010	92,9	123,6	112,5	132,8	92,3
2011	122,4	151,3	137,7	162,6	113,0
2012	94,6	143,1	130,2	153,7	106,9
2013	107,6	153,9	140,1	165,4	115,0

По-перше, порівняно з базовим 1990 р. обсяги виробництва у господарствах населення до 2013 р. зросли майже в 1,5 рази – до 153,9%. Абстрагуючись від більш-менш значних відхилень в окремі роки, зростання обсягів сільськогосподарського виробництва у зазначеному його підвиді набуває ознак якщо не закономірності, то, в усякому разі, тенденції, особливо в період з 1999 по 2013 рр. Невипадково темпи зростання обсягів виробництва в господарствах населення у 2013 р. порівняно з базовим 2000 р. були навіть вищими ніж у 1990 р. – 165,4%. Щоправда, у відомому розумінні це просто пояснюється відносним спадом виробництва в господарствах населення власне у зазначеному 2000 р., обсяги якого становили 93,1% порівняно з 1990 р. (в 1999 р. вони були найнижчими за весь розглядуваний період – на рівні 81,2%). Враховуючи вищесказане, не можна не зазначити, що у 2005 р. обсяги сільськогосподарського виробництва становили близько 133,8% порівняно з

1990 р., у 2013 р. зростання становило 115,0% до рівня базового 2005 р.

По-друге, як уже частково згадувалося, однією з найважливіших особливостей динаміки виробництва в господарствах населення Полтавської області є наявність більш-менш значних відхилень у його обсягах у кожен наступний за попередній рік. Так, наприклад, якщо у 1997 р. порівняно з 1996 р. темпи зростання обсягів сільськогосподарського виробництва у зазначеному його підвиді становили 117,4%, то вже у 1998 р. – лише 79,8% від рівня 1997 р. Причому перелік подібних перепадів спостерігався фактично кожен рік.

Значущою, якщо не найзначущою, складовою динаміки виробництва на Полтавщині виступають і сільськогосподарські підприємства. Ефективність їх функціонування визначається багатьма факторами. Обмежимося розглядом особливостей їх кількісних характеристик на основі наведених даних у табл. 3.

Таблиця 3

Динаміка загальних обсягів виробництва в сільськогосподарських підприємствах у Полтавській області, %

Роки	До попереднього року	До:			
		1990 р.	1995 р.	2000 р.	2005 р.
1	2	3	4	5	6
1991	81,3	81,3	–	–	–
1992	80,4	65,4	–	–	–
1993	101,9	66,6	–	–	–
1994	86,3	57,5	–	–	–
1995	93,8	53,9	100,0	–	–
1996	83,3	44,9	83,3	–	–
1997	79,5	35,7	66,2	–	–
1998	98,2	35,1	65,0	–	–
1999	86,1	30,2	56,0	–	–
2000	97,3	29,4	54,5	100,0	–
2001	116,9	34,3	63,7	116,9	–
2002	110,6	38,0	70,4	129,2	–
2003	75,9	28,8	53,4	98,1	–
2004	145,1	41,8	77,5	142,3	–
2005	104,6	43,7	81,1	148,8	100,0
2006	104,7	45,8	84,9	155,8	104,7

1	2	3	4	5	6
2007	109,0	49,9	92,5	169,7	114,1
2008	125,7	62,7	116,2	213,3	143,3
2009	95,2	59,7	110,7	203,1	135,6
2010	87,4	52,1	96,7	177,5	119,3
2011	144,6	75,4	139,8	256,6	172,5
2012	87,1	65,6	121,7	223,4	150,2
2013	127,0	83,4	154,6	283,8	190,8

Згідно з табл. 3, за весь період з 1991 по 2013 рр. обсяги виробництва в сільськогосподарських підприємствах Полтавщини жодного разу не вийшли на рівень базового 1990 р.

У зв'язку з цим хотілося б звернути увагу на такі аспекти. По-перше, широкий діапазон коливань обсягів виробництва на підприємствах зазначеного виду відносно 1990 р. – від 28,8% у 2003 р. до 83,4% у 2013 р. По-друге, стрімке зниження обсягів виробництва у сільськогосподарських підприємствах Полтавщини на початкових стадіях їх реформування і подальша трансформація. Достатньо зауважити, що у 1992 р., фактично через рік після здобуття незалежності, обсяги виробництва в сільськогосподарських підприємствах Полтавщини перебували на позначці 65,4% від рівня 1990 р. По-третє, саме у 2013 р. обсяги виробництва в сільськогосподарських підприємствах Полтавщини були найвищими за весь період з моменту їх появи й подальшого розвитку і становили 83,4% від рівня 1990 р. колективних господарств.

Крім того, важливим висновком аналізу даних табл. 3 є те, що в динаміці розвитку виробництва в сільськогосподарських підприємствах Полтавщини за період з 1991 по 2013 рр. доволі чітко прослідковуються дві тенденції. Перша – це неухильне зростання обсягів виробництва у період з 1991 по 2000 рр. – якщо у 1991 р. вони перебували на рівні 81,3% порівняно з 1990 р., то у 2000 р. – 29,4% (у 2003 р. вони були ще нижчими – всього 28,8%, але це скоріше виняток, зумовлений багатьма факторами). Друга тенденція динаміки сільськогосподарського виробництва на Полтавщині полягає в тому, що з 2000 р. спостерігається майже закономірність зростання його обсягів до рівня 83,4% у 2013 р. відносно 1990 р., причому зазначена тенденція спостерігалася, за винятком 2003 р., і з певними відхиленнями в окремі роки протягом усього періоду з 2000 р. до 2013 р. Невипадково, що наведені дані в усіх ракурсах підтверджують зазначені тенденції, зокрема, хоча б те, що порівняно з базовим 2000 р. обсяги виробництва у 2013 р. на сільськогосподарських підприємствах зросли більше ніж у 2,8 разу (283,8%).

Майже в усіх випадках проведеного аналізу динаміки сільськогосподарського виробництва на Полтавщині ми звертаємо увагу на таку його особливість, як існування доволі значних коливань у його обсягах у кожному наступному за попередній рік. Це спостерігається і при розгляді динаміки виробництва на сільськогосподарських підприємствах Полтавщини. Діапазон коливань також значний. Так, якщо у 2003 р. обсяги виробництва становили 75,9% від їх величини у 2002 р., то у 2004 р. вони становили 145,1% від попереднього рівня. Така ж картина мала місце й у 2010–2011 рр. (відповідно 87,4% і 144,6%) і, по суті, в кожен, окремо взятий, період.

Такі найважливіші узагальнені особливості динаміки виробництва в сільськогосподарських підприємствах Полтавщини за період з 1990 по 2013 рр.

Враховуючи вищезазначене, проаналізуємо основні показники виробничої діяльності сільськогосподарських підприємств Полтавщини щодо її специфіки на внутрішньому рівні й у розрізі районів (табл. 4). Найбільш очевидним є таке. По-перше, за останні 7 років чи не визначальною особливістю динаміки виробництва в сільськогосподарських підприємствах Полтавщини було різке зростання (і такий же спад виробництва в попередньому році) обсягів продукції у 2011 р. (144,6% порівняно з попереднім). Крім того, за даними табл. 4 динаміка виробництва в сільськогосподарських підприємствах Полтавщини загалом по області за останні 7 років відповідним чином відображалася й на районному рівні. Так, якщо у 2013 р. в цілому по області зростання обсягів виробництва становило 127,0% відносно 2012 р., то у Великобагачанському районі 130,4%, Диканському 125,7%, Чутівському 130,5% тощо. Необхідно зауважити, що в Оржицькому, Пирятинському районах показники темпів зростання (зниження) обсягів виробництва в сільськогосподарських підприємствах були набагато нижчі за середньостатистичні по області (відповідно 91,0% і 92,0%). Крім того зазначимо існування широкого діапазону коливань темпів зростання (зниження) обсягів виробництва на підприємствах у 2013 р. порівняно з попереднім. Так, в Оржицькому районі у зазначений період обсяги виробництва становили близько 91,0%, а в Машівському – на рівні 225,2%.

**Динаміка виробництва в сільськогосподарських підприємствах Полтавщини
на районному рівні, % до попереднього року**

	Роки						
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Загалом по області	109,0	125,7	95,2	87,4	144,6	87,1	127,0
у тому числі – по районах:							
Великобагачанський	111,7	117,8	95,8	101,0	135,0	95,3	130,4
Гадяцький	125,3	126,6	93,0	91,7	138,1	109,9	120,5
Глобинський	98,1	150,8	103,5	92,7	148,1	88,9	140,3
Гребінківський	94,7	116,0	108,1	78,4	162,8	86,9	110,7
Диканський	109,5	108,2	104,6	95,5	124,1	83,9	125,7
Зіньківський	110,6	125,4	91,8	92,6	136,7	84,2	137,0
Карлівський	98,6	112,7	80,9	91,8	161,1	63,4	145,2
Кобеляцький	99,9	150,7	92,3	85,7	153,7	89,9	176,1
Козельщинський	121,7	146,4	97,9	88,3	167,7	71,1	137,5
Котеляєвський	95,1	129,5	92,9	102,9	127,8	90,0	115,5
Кременчуцький	94,7	139,8	101,0	99,9	128,7	77,2	138,5
Лохвицький	134,1	171,5	83,8	102,9	126,9	102,9	116,5
Лубенський	105,2	114,5	101,9	66,1	170,1	95,2	120,5
Машівський	112,9	128,8	92,0	87,0	148,4	44,2	225,2
Миргородський	123,8	124,7	94,8	95,4	154,9	87,7	108,9
Новосанжарський	112,1	129,8	91,0	85,2	131,5	55,8	166,9
Оржицький	106,4	125,6	110,5	80,3	133,9	99,0	91,0
Пирятинський	99,5	93,4	97,6	55,2	167,9	128,6	92,0
Полтавський	106,3	115,0	95,0	90,7	144,9	74,3	137,5
Решетилівський	113,9	128,9	88,7	92,9	135,7	71,0	151,4
Семенівський	107,0	124,4	98,3	76,6	198,8	86,6	108,2
Хорольський	94,8	120,9	94,7	88,9	125,0	110,6	116,4
Чорнухинський	164,8	135,7	100,9	57,4	243,9	90,5	114,0
Чутівський	111,2	131,1	73,6	77,0	165,3	75,1	130,5
Шишацький	116,4	108,4	99,3	88,4	110,7	112,2	105,8

IV. Висновки

Враховуючи вищезазначене, можна зробити певні висновки, зокрема:

1. Динаміка розвитку сільськогосподарського виробництва у Полтавській області відображає тенденції, характерні для неї загалом по Україні, на загальнонаціональному рівні.

2. Кожній із існуючих на сьогодні основних форм землекористування притаманна своя форма організації виробничих процесів, всебічне врахування особливостей яких необхідне в процесі аналізу динаміки їх розвитку.

3. На сучасному етапі розвитку йде процес становлення нових форм землекористування, період адаптації до нових умов господарювання, постійного вдосконалення економіко-правового механізму їх функціонування.

4. Вважаємо за доцільне виділити окремо, що проблеми, які супроводжують процес становлення кожної з розглянутих форм землекористування мають, по суті, перехідний характер, але їх успішне розв'язання можливе лише за умов вирішення їх на загальнонаціональному рівні й тільки за цих позицій.

Список використаної літератури

1. Гончаров В. М. Шляхи підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва / В. М. Гончаров, Н. В. Зличенко // Економіка АПК. – 2012. – № 2. – С. 18–21.
2. Паленичак О. В. Раціональне землекористування в умовах збалансованого розвитку агропромислового виробництва / О. В. Паленичак // Економіка АПК. – № 2. – С. 27–32.
3. Сільське господарство області у 2013 році : статист. зб. – Полтава, 2014.

Стаття надійшла до редакції 21.11.2014.

Сачовский И. М. К особенностям динамики развития сельскохозяйственного производства в Полтавской области

В статье рассматривается динамика развития сельскохозяйственного производства в Полтавской области за 1990–2013 гг. в разрезе основных форм землепользования.

Ключевые слова: хозяйства населения, сельскохозяйственные предприятия.

Sachovsky I. The Special Features of the Dynamics of Development of Agricultural Production in the Poltava Region

The dynamic of agricultural production in Ukraine since independence is a complex and far ambiguous process. This is explained primarily because that the reform of domestic agricultural complex in accordance with the basic requirements of a market economy was direct result on radical reorganization of the industrial relations system and in particular in this field of material production, the emergence of fundamentally new forms of agricultural business, including households and agricultural enterprises. In this context, it is advisable to identify separately that the development of each of these

forms of agricultural production in this case in Poltava region subordinate to their own, specific, requirements, efficiency of which is directly displayed on the main performance of their production activities. Specifying this, we must identify that comparative description of the dynamics of development of these forms of economic activity in that particular area is made to the specifics of a particular period of their development, it is differentiated during their division. However, probably main conclusion from the above, for all its seemingly simplicity, is the fact that at the present stage of the process of formation of these types of households, development and improvement of the mechanism of their effective functioning.

These common features provided by the article.

Key words: *households, agricultural enterprise.*